

УДК 378.1+141+37.03

Василь КРЕМЕНЬ

ІННОВАЦІЙНА ЛЮДИНА ЯК МЕТА СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

У системі життєвих сенсів, що домінують у «суспільстві знань» особливе місце займають цінності інновацій, змін і прогресу, які стають самоцінністю. Технологічним інноваціям має передувати і відповідати належний рівень соціальних інновацій. На їх основі формується відповідний інноваційний інституційний простір, в якому виникає можливість для розвитку нової освіти і нової людини. Розвиток освіти є найважливішим завданням, від вирішення якого залежить майбутнє сучасної цивілізації. Освіта також має перейти на новий рівень смислових координат. Належить радикально змінити ставлення суспільства до освіти, яка має відповідати вимогам сучасності. Проблема інноваційної освіти повинна вирішуватися в напрямі удосконалення її змісту у відповідності з основними парадигмами її розвитку. Інформаційні технології, глобалізація створюють виняткові перспективи для становлення особистості нового типу. Освіта у цьому контексті стає необхідною умовою і засобом, що включає мету і результат.

Ключові слова: «суспільство знань», цінності, соціальна інновація, освіта, інноваційна людина.

Сучасний етап розвитку цивілізації висуває нові вимоги до суспільства і людини. У цій ситуації освіта, якій належить головна роль у формуванні та вихованні особистості, має вирішити ряд нових завдань, відповідних викликам епохи. Зокрема, якщо в традиційних соціокультурних системах людина визначалася через її включеність у сімейнокланові, станові відносини, то в умовах техногенної цивілізації в якості пріоритету затверджується ідеал вільної, автономної особистості. У силу цих обставин держава, яка прагне бути конкурентною, має забезпечити пріоритет освіти і науки, і, чітко визначивши нові, інноваційні, освітні цілі, активізувати роботу з їх впровадження. Виникає питання про зміст інновації в її соціальному і персонально-особистісному вимірі.

«Суспільство знань» як соціальна інновація

Проблема «інновації», «інноваційної людини» безпосередньо взаємодіє з процесами модернізації, завжди виступає у якості соціальних інновацій. Останні розглядаються найчастіше як результат творчої діяльності, що призводить до очікуваного вирішення проблем. Передбачається, що соціальна інновація — це «свідомо організоване нововведення, що вносить задуману зміну» [8, 4]. Якщо — «свідомо», то, безумовно, головне місце відводиться людині, яка знаходиться в центрі дискусій про завдання та перспективи суспільства, заснованого на знаннях.

Як відомо, «суспільство знань» формується на основі концепту «інформаційного суспільства», в якому визначальну роль грає не індустрія, а інформація. Ефективність цього суспільства характеризується інформаційним сектором в значно більшій мірі, ніж виробництвом або сферою послуг. Знання, в тому числі й наукове, займає особливе місце в секторі інформації, що призводить до поширення поняття «суспільство знань». Проте нині це не тільки поняття, а й реальність, в якій технологічні нововведення передують соціальним інноваціям, що обумовлює динаміку соціальних трансформацій.

Необхідно враховувати, що поширення інформації і знань через Інтернет досягає в сучасному світі небачених розмірів. У підсумку зростає значення науки і ролі знання в якості основи індивідуальних і колективних дій. Про це свідчить аналіз кожної сфери суспільного життя. Зміна ідей, знань, технологій відбувається значно швидше, ніж зміна людських поколінь. Це означає, що в умовах традиційної освіти навчити людину на все життя неможливо: отриманих у навчальному закладі знань не буде достатньо протягом усього життя. Неминуче з'являться нові знання, без освоєння яких будь-який фахівець і взагалі людина не зможуть відповідати потребам і запитам часу, тим самим втратять конкурентноздатність.

Отже, у системі життєвих сенсів, що домінують у «суспільстві знань», особливе місце займають цінності інновацій, змін і прогресу, які стають самоцінністю. Перетворювальна діяльність, яка призводить до позитивних для людини результатів і соціального прогресу, розглядається в «суспільстві знань» як обумовлена знанням законів зміни об'єктивної дійсності.

Таке розуміння органічно пов'язано з усвідомленням пріоритетної цінності науки, яка дає знання про ці закони. У цьому типі суспільства розумова діяльність виступає домінантною в системі знання, здійснюючи вплив на всі інші його форми, обумовлюючи їх розвиток в інноваційному вимірі.

Наслідком викладеного є необхідність змінити функції навчального процесу в школі та інших освітніх установах, що вирішуватиме спільні проблеми. (Традиційно він орієнтований на отримання, в кращому випадку

творче засвоєння, суми знань тими, хто навчається.) «У процесі освіти, — каже Е. Морен, — повинна розвиватися природна здатність розуму ставити і вирішувати найважливіші проблеми і, відповідно, має заохочуватися повне використання загальної здатності мислення. Виконуючи розвиток загальної здатності мислення індивідів, освіта в майбутньому має бути поставлена так, щоб використовувати існуючі знання, долати суперечності, що виникають в результаті прогресу в спеціалізованих галузях знання і виявляти спотворену раціональність» [5, 39]. Під останньою розуміється традиційний підхід до освіти.

Необхідно враховувати тривіальність твердження про визначальну роль науки в «суспільстві знань», в основі якого лежать досить поверхові уявлення про те, що нинішні форми життя суспільства відрізняються від попередніх лише кількісно, лише в тій мірі, в якій сьогодні ми маємо справу з різноманіттям нових технологій. Якщо ж говорити конструктивно, то потрібно виходити насамперед із своєрідності якісних характеристик як сучасної науки, так і того соціального світу, тих умов життя людей, які не тільки формуються цією наукою, тобто знаннями, але і багато в чому визначають його устрій. Саме в цій площині треба розглядати «суспільство знань» як умову соціальних інновацій, що визначають систему інших змін.

Соціальні інновації зумовлюють процес соціальних трансформацій, які можуть бути інтерпретовані і як «суспільство знань», і як «суспільство сучасне», в якому наука і продуковані нею знання знаходять ряд нових якостей і функцій. Зокрема, відповідно до концепції «фіналізації науки», цілі наукового дослідження все більше визначаються не внутрішньонауковим, а соціальним і політичним цілепокладанням, заданим ззовні. У підсумку, крім появи нових інституційних структур, процес розвитку науки можна інтерпретувати як «сцієнтифікацію суспільства» і «політизацію» науки. Як зазначає В.С. Стьопін, характеризуючи специфіку сучасного наукового пізнання, відбувається розширення «поля рефлексії» над діяльністю, при цьому «експлікується зв'язок внутрішньонаукових цілей з позанауковими, соціальними цілями і цінностями» [6, 712]. Отримання знання стає рефлексивним процесом, необхідним елементом якого є облік його соціальних орієнтацій. Дана обставина підвищує роль і значення інноваційної освіти.

Зазначимо, що філософське осмислення освіти не може залишити без уваги її фундаментальне соціально-культурне покликання. Не можна ні оцінити справжній ефект освітніх інститутів або дій, ні знайти природу властивих їм проблем і продуктивних перспектив розвитку поза соціальним та загальнокультурним сенсом освіти. У цьому плані освіта в розвинених західних державах — інститут сучасної цивілізації, що ставить на перше місце завдання професійної підготовки людини до того чи іншого

виду діяльності. Ця підготовка досить прагматична, вузько спеціалізована, технологічна і утилітарна. Наша школа з її схильністю до світоглядних і гуманітарних аспектів освіти — інститут в першу чергу культури, який вирішує завдання підготовки людини не тільки до професійної діяльності, а й до соціального життя, формуючи звички, даючи знання такого життя і можливість бути не тільки професіоналом, а й особистістю. У країні, яка не пройшла до кінця процесу модернізації, навчитися всьому цьому можна тільки в освітньому процесі.

Модернізація передбачає соціальні інновації, в контексті яких мають відбуватися зміни у сфері освіти. У цьому плані всі завдання демократичної соціальної держави на Заході вирішувалися за допомогою інституціоналізації соціального контракту між державою і громадянським суспільством. Завдяки цьому демократичні держави перетворили ринкову економіку в соціальну ринкову економіку, що передбачає взаємну відповідальність держави і суспільства. Це означає, що громадяни несуть великий фінансовий тягар, але держава гарантує захист ряду соціальних сфер від свавілля ринку. Така інноваційна модель «модернізованої демократичної соціальної держави в постіндустріальному суспільстві» [8, 9], або «суспільстві знань». Відповідно до неї технологічним інноваціям має передувати і відповідати свій рівень соціальних інновацій. На їх основі формується відповідний інноваційний інституційний простір, в якому виникає можливість для розвитку нової освіти і нової людини.

Інноваційне середовище як умова нової соціокультурної реальності

Нині розвиток інформаційно-комунікаційних технологій створює інноваційне середовище проживання, поза яким неможливі ні соціокультурні, ні освітні інновації, а також інноваційна особистість. Необхідно враховувати, що сучасна людина, на відміну від зовсім недавнього минулого, живе вже не в природному, а в штучному світі, тобто у світі предметів, подій, процесів, явищ, знань, створених нею самою. В результаті виникає новий світ, що визначає побутове, соціальне, політичне, культурне життя. У цьому світі колосальна роль належить технологіям, що припускають створення, вдосконалення та використання величезного числа нових правил, норм, умов і удосконалень діяльності. У підсумку людина отримала безліч досягнень технологічної епохи, що зумовили нову якість життя: рівень споживання і медичного обслуговування, що зростає, збільшення тривалості життя, зміну умов комунікації між людьми. Це призвело до зміни індивідуальної свідомості і способу мислення людини.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій призвів до виникнення спектра нових явищ у соціальній, економічній та культурній сферах. Технологічні інновації, стандартизація виробництва, інформаційно-комунікаційне забезпечення, впровадження нових принципів управління дали можливість транснаціональним корпораціям і середнім компаніям значно підвищити власну ефективність. У той же час інтелектуальна праця стала більш «гнучкою» з точки зору її організації, витрат часу, кваліфікаційних вимог. Все це докорінно змінило уявлення про суспільство й цілі його розвитку.

Безумовно, в основі концепцій «інформаційного суспільства» лежить переконання, що провідною тенденцією розвитку сучасного громадського порядку є інтеграція новітніх масових інформаційних і комунікаційних технологій та існуючої соціальної системи. У новому суспільстві змінюються типи організаційних стилів, характер сприйняття соціоекономічної реальності, система суспільних, особистих цінностей і пріоритетів. Інформаційне (постіндустріальне) суспільство характеризується не тільки високим рівнем інноваційності, а й демасифікації і дестандартизації усіх сторін політичного та економічного життя [7]. Зміна характеру праці та міжособистісних відносин свідчить про зміну середовища, умов життя людини, що свідчать про затвердження нової інституційної реальності, тобто нового соціального, культурного, економічного простору життя і діяльності.

У швидко змінюваному світі минулий досвід все рідше може служити надійним орієнтиром. Необхідним тепер є набагато швидше освоєння нового, велика рухливість, вміння діяти різними методами. У цьому переліку бачиться і формується здатність до сприйняття величезних масивів інформації, потоків даних, що зростають і співвідносяться з вимогами нової соціальної та технологічної реальності. Подібна структура нової реальності (інфосфери), що змінила колишню, була спочатку визначена збільшенням обсягу і швидкості оновлення інформації, необхідної для підтримки стійкості соціальної системи. Суб'єкт нової соціокультурної реальності повинен постійно оновлювати свою «базу даних». У таких умовах стає неминучим в сучасній ситуації перехід до особистості нового типу — інформаційно-адаптованої, основними характеристиками якої є, у першу чергу, природне включення в інформаційні процеси, здатність до адекватного сприйняття отриманої інформації, налаштованість на продуктивне її використання в діяльності — індивідуальній та соціальній [1, 14].

Інноваційне середовище як простір проживання сучасної людини, таким чином, тісно пов'язане з інформацією і зростанням знань. Інформаційна сфера, простір смислів, світ ідей, в якому доводиться існувати спільноті, являє собою особливий світ, що розвивається за особливими законами. Для розуміння цього світу й ефективної діяльності в ньому необ-

хідно виходити з його якісної відмінності від попередніх моделей — класичної та некласичної. Якщо в класичній картині світу тип соціального устрою — індустріальне суспільство, в некласичній — суспільство споживання, то в постнекласичній — когнітивне суспільство. Якщо в першому варіанті провідна діяльність — виробнича, у другому — комунікативна, то в третьому — когнітивна, творча. Відповідно моделі світу — макросвіт, мікросвіт і Інфосвіт [3]. Навіть не інформаційне суспільство, а інформаційний світ, в якому людина не просто живе, а являє собою інформаційний об'єкт, хоча все ще не мислить себе таким. Інформаційний світ — це також медіареальність. Генеалогія нових цифрових технологій, інформаційного світу і медіарефлексії ідуть поруч. Тут з'являється загальна закономірність: «засоби стають метою, і навпаки: спочатку засоби масової інформації захоплюють увагу людини, поставляючи їй інформацію і задоволення від новизни, стають місцем роботи, з'єднують з іншим, а потім, інформуючи про все і всіх, поглинають її цілком» [4, 40].

Таким чином, на формування інноваційного середовища впливають процеси інформатизації. Це, у свою чергу, підвищує рівень спеціалізованої підготовки кадрів у процесі навчання та рівень оплати праці. Неминучим наслідком цього є посилення розшарування суспільства за освітнім цензом і рівнем доходів. Соціальною основою стандартизованої культури в системі інформаційного суспільства є та його частина, яка зайнята в областях, пов'язаних з формалізованою діяльністю, відчужена від структур управління економікою нового типу і змушена відповідати стратегіям підпорядкування і «включення у взаємодію, що породжує некритичність, керованість, байдужість і духовну індиферентність. В якості соціокультурних передумов поширення нового середовища виступають напруженість діяльності, проблеми адаптації, вільного часу. Останнє обумовлює розвиток інформаційних технологій як «технологій розваг» [1, 25], що сприяють утвердженню імперативів «масової культури».

За короткий історичний період життєвий простір людини став якісно іншим. Сьогодні людина отримує величезну кількість інформаційних впливів з усього світу, вступає в контакти з громадянами своєї та інших країн. Ці впливи за змістом, орієнтацією не тільки різноманітні, а й часто суперечливі, протилежні, що сутнісним чином ускладнює самовизначення людини.

Таким чином, сучасне людське співтовариство живе в новій реальності, в новому просторі соціального і культурного життя. Потрібно також зазначити, що поширення технологічних знань та інформації за допомогою глобальних мереж супроводжується ще більш інтенсивним проникненням у різні регіони та країни культурних регулятивів, стандартів, еталонів, естетичних, художніх і поведінкових зразків і нормативів. Для того, щоб залишитися са-

мою собою, а тим більш ефективною у різноманітному просторі спілкування і впливу, людина повинна бути значно більш розвиненою як особистість, бути самодостатньою особистістю. Усе це призводить до того, що культурні й цивілізаційні механізми та цінності формують нові вимоги до освіти.

Інноваційна освіта

Розвиток освіти є найважливішим завданням, від вирішення якого залежить майбутнє сучасної цивілізації. Сьогодні, коли світова спільнота шукає шляхи розв'язання найскладніших глобальних проблем і формування системи нових цінностей, освіта також має перейти на новий рівень смислових координат. При цьому треба враховувати, що завдання і цілі існуючої системи освіти детерміновані «економічною структурою індустріально розвинених країн сучасного світу, яким служать не тільки освітня система, а й наука, технологія та інші соціальні інститути» [5, 163]. У зв'язку з цим для адекватної відповіді на виклики глобального світу належить радикально змінити ставлення суспільства до освіти, яка має відповідати вимогам сучасності. Це означає подальший рух до суспільства, заснованого на знаннях. Тільки в цьому випадку можна задіяти повною мірою потенційні можливості людини.

Зауважимо, що проблема інноваційної освіти повинна вирішуватися в напрямі удосконалення її змісту у відповідності з основними парадигмами її розвитку. Необхідним є також збереження вітчизняних освітніх традицій, освоєння кращих досягнень європейського та світового досвіду, збагачення змісту освіти за рахунок звернення до кращих досягнень науки.

Позитивним напрямом розвитку змісту української освіти треба визнати її спрямованість на прилучення до навчального процесу новітніх наукових досягнень. Разом з тим необхідно враховувати, що сучасна наука породжує безліч проблем. Вона сама змінюється в тому відношенні, що у все більшій мірі зростається зі своїми технічними й технологічними досягненнями. Виникає особливий феномен «технонауки». Важливо зауважити, що нові інформаційні технології, а потім конвергентні технології — біо, нано, інфо і когнітивні, — створюють нове життєве середовище людини і змінюють звичні способи орієнтації в світі, в тому числі й освітні. З урахуванням цього необхідно дотримуватися двох пріоритетів: з одного боку, дослідження досвіду такого прилучення у світових практиках, з іншого — орієнтації освіти на вітчизняні наукові центри, які здійснюють наукові дослідження і відкриття, визнані не тільки в своїй країні, але й за кордоном. Саме завдяки науковим досягненням вітчизняна освіта може знайти свою «нішу» у світовому та європейському освітньому просторі і витримувати конкуренцію з освітніми системами провідних країн.

На підставі та з урахуванням даної ситуації має бути розроблена система інноваційних підходів у здійсненні навчально-педагогічного процесу. У першу чергу йдеться про орієнтацію на методологію людиноцентризму. У зв'язку з цим необхідно перейти від просвітницького проекту в освіті, яка перебуває в ситуації кризи, в контекст сучасності. Йдеться про три взаємопов'язаних аспекти: кризу універсальної культурної ролі просвітництва як такого; кризу ролі об'єктивного знання як загального способу визначення дійсності в її реальному існуванні; кризу самодостатньої особистості, яка виступала і як основа організації суспільства, і як наріжний камінь особистісної самореалізації.

Нині ситуація істотно змінюється у зв'язку зі зростанням значення і ролі соціальної системи в «масовому суспільстві» («суспільстві споживання»). У зв'язку з цим питання про інноваційну освіту набуває характеру дилеми: чи є освіта потребою життя, фундаментальною необхідністю самовизначення людини, чи в ній втілено пряму вимогу соціуму до індивіда? Відповідно з цією вимогою, на думку ряду авторів, сучасна освіта створюється і конститується як «соціальна машина», що виробляє не просто людину, а людину «необхідну», «потрібну» для суспільства. Необхідну не стільки виходячи зі змісту життєдіяльності людини, скільки для підтвердження соціальної системи як цілого і забезпечення її успішного функціонування [9, 164].

Потрібно виходити з особливостей «суспільства знань», від розвитку якого залежить життєздатність сучасного типу соціуму, зміни в якому набувають характеру цивілізаційного процесу. Зокрема, це передбачає безперервне навчання, яке завжди супроводжується перенавчанням, у свою чергу, обумовлюючи ефект прискорення розвитку виробництва. Найбільш реальною версією освіти в «суспільстві знань» є самоосвіта, яка сьогодні стає одним з фундаментальних принципів життєдіяльності, «мистецтва життя» (М. Монтень). Основним недоліком самоосвіти є мінімізація її соціальної складової, хоча в сучасних філософсько-освітніх дослідженнях постійно підкреслюється, що фундаментом освіти є формування особистості, її характеру, здатність створювати відносини з іншими індивідами [9, 243]. Разом з тим самоосвіта є також практикою самовиховання. У процесі самовиховання формується відповідальність особистості за власний розвиток, людина отримує можливість самій визначати зміст своєї освіти.

Навчання протягом життя, поєднуючи інституалізовані форми з самоаналізом, завжди є трансдисциплінарним. Самоорганізація структури і змісту освіти, а також перспективи самооновлення цієї системи тісно взаємопов'язані. Перспектива самоорганізації дає можливість описати специфіку процесів навчання і отримання знання на їх різних організаційних рівнях. Таке знання за формою його репрезентації також буде органі-

заційним. Освіта в її широкому культурно-антропологічному розумінні як отримання, засвоєння і використання знань виступає однею з конституціональних умов пізнавально орієнтованих соціальних систем. Вона має також свій зміст і організаційну специфіку на індивідуальному, груповому та організаційному рівнях в інформаційному світі. У цій системі освіти як сутнісного прояву «суспільства знань» змінюються вимоги до професійної кваліфікації. Вузькоспеціалізована компетентність вже не задовольняє соціально-економічні запити, оскільки ускладнюються умови самореалізації людини в освітній та професійній сферах. Соціальна й орієнтаційна компетентності також набувають статусу професійних кваліфікацій [9, 244].

Інструменталізація і комерціалізація є ще однією рисою освіти «суспільства знань». Адже використовувати освіту як засіб для досягнення цілей, поставлених цим суспільством, здатна лише активна і відповідальна людина, формування якої неможливо в навчальних закладах, організованих за прикладом підприємств. Філософсько-освітні концепції «суспільства знань» говорять про необхідність перетворення системи освіти в систему, що «самонавчається». Справа в тому, що системи освіти і відповідні їм інституції в силу своєї консервативності можуть відставати від темпів суспільного розвитку. Але таке відставання потрібно оцінювати не тільки негативно — воно є функціонально обумовленим, оскільки зменшує ризики здійснення таких освітніх реформ, які містять у собі відкриту й приховану інструменталізацію людини. Разом з тим система освіти повинна прискорювати свій розвиток, щоб впроваджувати в життя нові форми і зміст навчання. «Усі ті, хто несе відповідальність за освіту і професійну підготовку, мають орієнтуватися в пропозиціях щодо їх змісту. Навчання має сприяти розвитку мислення, що синтезує, формувати вміння орієнтуватися в складних структурах, готувати учнів до того, щоб адекватно реагувати на непередбачене і нове, систематично стимулювати творчість і створювати умови для навчання протягом усього життя» [9, 245].

Таке навчання обов'язково виходить за межі навчальних закладів, створюючи горизонтальну трансдисциплінарну мережу. Безумовно, без основ природничих та фундаментальних наук розширення такої мережі неможливо. Але коли йдеться про сучасну освіту, то це означає, що система освіти і сфера діяльності перебувають між собою у відношенні взаємодії. Ланкою, здатною об'єднати освітній простір зі сферою діяльності, є людина, сформована тією системою освіти, яку реформує і відтворює «суспільство знань». Його реалії на новому рівні загострюють проблему взаємозв'язку школи та життя, відповідності змісту освіти, особливо професійного, запитам часу. Це, у свою чергу, вимагає навчання взаєморозумінню. «Жоден засіб зв'язку, починаючи з телефону і закінчуючи Інтернетом, сам по собі не забезпечує розуміння. Розуміння не може бути закодовано і передано в

числовій формі. Навчати розумінню математики чи іншої подібної дисципліни — це одне; навчати людському розумінню — інше. У цьому полягає власна духовна місія освіти: навчати розумінню між людьми як умові та гарантії інтелектуальної і плюральної солідарності людського роду» — стверджує Е. Морен. [5, 78]

Зазначимо, що сучасна, отже, інноваційна освіта, породжена інституційними підставами «суспільства знань», являє собою відкриту систему, в якій перевага належить горизонтальним формоутворенням, більш гнучким, пристосованим до сучасних потреб. Разом з тим питання про якість освіти вирішують не стільки нові технології, засновані на знаннях, скільки сама людина. Але людина інноваційна, оскільки тільки вона може задавати нові перспективи і можливості пошуку адекватних стратегій оновлення змісту освіти.

Інноваційна людина і сучасна освіта

Важливою функцією сучасного навчального процесу залишається творче засвоєння суми знань. У виконанні цієї функції є ряд проблем: недостатньо чітке виділення саме базових знань, прагнення домогтися механічного запам'ятовування учнем їх інформаційного супроводу, який є другорядним. Це, з одного боку, надмірно розширює обсяг матеріалу, який повинен засвоїти учень, веде до його перевищення, а з іншого — «розчиняє» базові знання у другорядній інформації, нівелює їх, що негативно позначається на пізнавальній діяльності і розвитку особистості. Причому розвитку, який має своїм результатом інноваційний характер мислення і діяльності.

У цьому контексті зауважимо, що інноваційна людина якісно відрізняється від звичних про неї уявлень. Так, якщо метою і головним продуктом освітнього проекту модерну (просвітництва) є не освоєння людиною історично набутого культурного досвіду, а створення самодостатньої особистості, яка існує в модусі самотворення, то в сучасному світі ситуація інша. Зауважимо, що «сучасний світ» означає новий стан, який в цілому охоплюється терміном «глобалізація». Класична модернізація представляла собою перехід від традиційного суспільства (з властивим йому пануванням традиції над інновацією, релігійністю, колективізмом, доіндустріальним розвитком, ціннісною раціональністю і т.д.) до сучасного (де інновація переважає над традицією, мається світське пояснення і виправдання життя, затверджується автономний індивід, цілераціональність та ін.). Сучасне суспільство, створюване глобалізацією і глобальним вільним ринком, характеризується переходом від раціональної утилітарної культури до змішаної глобальної культури; від політичної емансипації до

політики «життєвого стилю»; від рівності до відмінностей; від організації, ієрархії до реорганізації, мереж; від фіксованої ідентичності до її плюралізації; від кінця ідеологій до варіації життєвих стилів і переконань [9, 260].

У цих умовах відбувається формування нової людини. Досліджуючи вказаний аспект сучасності, зауважимо, що тепер потреби людини розмежовуються на соціально опосередковані, де індивід виступає як член соціуму і демонструє соціально значущу поведінку, та індивідуально опосередковані, які визначаються виключно суб'єктивними прагненнями до власної реалізації. Задоволення індивідуально опосередкованих потреб супроводжується виникненням нових цінностей — сердечності, довіри, щирості, чарівності особистості — тобто цінностей «індивідуалістичнодемократичних» [1, 16]. Економічний наддостатокбробут і ера споживання продовжують проявляти себе як чинник персоналізації та підвищення відповідальності людей, «примушуючи» до постійної видозміни свого життя. Споживання розглядається як приклад персоналізації. Мета такого споживання — не тільки гедонізм, але й інформація, інтерес — не тільки до насолоди життям, а й до внутрішнього оновлення, а результат — поява поінформованого і наділеного відповідальністю індивіда.

У даній ситуації людина стає більш вільною — у реалізації повсякденних потреб, у спілкуванні та освіті, в прагненні до розваг, в моді, в мистецтві, мета яких — звільнення особистого «Я». Сьогодні успіх асоціюється не з володінням речами, а з якістю життя. Внаслідок цього, саме по собі матеріальний добробут втрачає свою значимість, а на перший план виходять проблеми поєднання безпеки і свободи, справедливості й відповідальності. Одночасно перетворення науки і знання на виробничу силу робить очевидною кореляцію між освітою і добробутом, підвищуючи соціальний статус їх носіїв. Це, у свою чергу, змінює ставлення до інформації, у бік якої зміщується споживання, що стимулює генерацію нових знань. Своєрідність цього періоду становить пріоритет індивідуального начала над загальним, психології над ідеологією, різноманіття над однаковістю, свободи над примусом.

Таким чином, інформаційне суспільство характеризується не тільки зміною характеру виробництва, але, передусім, трансформацією потреб і ціннісних орієнтацій людини. Фактично, це стає умовою створення, виникнення нової людини, що не підлягає однозначному визначенню. Наукові знання, що змінили наші уявлення про Всесвіт, Землю, Життя та саму Людину, поки розрізнені, Людина залишається «розчленованою» на частини головоломки, з'єднуючи які ми не можемо відновити цілісну картинку. В силу цього виникає епістемологічна проблема: «неможливо досягнути складну єдність людини ні за допомогою розділового мислення, яке представляє нашу людську природу основним чином поза космосом, в якому

ми живемо, окрім фізичної матерії і духу, з яких ми складаємося, ні за допомогою мислення, що редукує, яке зводить людську єдність до чисто біоанатомічного субстрату» [5, 45]. Та й самі гуманітарні науки розділені на відокремлені галузі дослідження, у силу чого «складність» людини стає «невидимою», і людина зникає, «як слід на піску».

Звідси випливає необхідність для сучасної і майбутніх систем освіти об'єднати «розсіяні» знання про людину, досягнуті різними науками. Завдяки цьому система освіти отримає необхідні орієнтири для створення відповідних до часу методик викладання та виховання. Йдеться про неприпустимість використання минулого досвіду освіти, що вичерпав свої пізнавальні і творчі можливості. Якщо ми говоримо про необхідність формування інноваційного середовища та адекватної йому інноваційної людини, то повинні враховувати, що наша діяльність у контексті виникнення нового, інформаційно-комунікативного способу розвитку, будучи все більш сфокусованою на роботі з інформацією і знаннями, з необхідністю знаходить нелінійний, інноваційний характер. Вона стає суб'єктно орієнтованою комунікативною діяльністю, спрямованою на утвердження практик обміну між людьми не тільки матеріальними предметами, речовиною та інформацією, а й почуттями, знаками, символами. Відповідно інформація і знання, протікаючи по мережах міжособистісної комунікації, знаходять істотно нову якість, пов'язану з суб'єктивним переживанням, різного роду рефлексією — інтелектуальною, емоційною, психологічною.

Ця якість вимагає не просто нової людини, а такої, що мислить по-новому, інноваційно. Це означає нову якість мислення, здатну відкрити складний, непередбачуваний світ. Адже динаміка еволюційних процесів, спрямованих у бік більшої структурної складності культурних систем, полягає у розгортанні все більш складних форм комунікації між різними частинами системи. Про зростання складності свідчить також рух до збільшення сегменту креативності у суспільстві, що проявляється у культурі, мистецтві, інших сферах діяльності. У цьому контексті треба констатувати все більшу складність нашого світу, що вимагає адекватного мислення. Досвід життя і діяльності у сучасному глобалізованому світі вимагає узагальнення та формування складного, глобального мислення.

Характеризуючи дану ситуацію, президент Німецького товариства з вивчення складних систем і нелінійної динаміки К. Майнцер стверджує, що в умовах сучасного світу людина, яка мислить лінійно, що і тепер є реальністю у деяких галузях науки, стає принципово непотрібною і навіть небезпечною. «Наш підхід допускає, що фізична, соціальна та ментальна реальність є нелінійною і складною. Цей істотний результат синергетичної епістемології зумовлює серйозні наслідки для нашої поведінки. Потрібно ще раз підкреслити, що лінійне мислення може бути небезпечним в

нелінійній складній реальності ... Ми повинні пам'ятати, що в політиці та історії монокаузальність може призвести до догматизму, нетолерантності та фанатизму» [10, 48]. Підхід до вивчення і пізнання складних систем, якою є сучасний соціум, можливий для людини, що володіє складним мисленням. Це — одна з головних рис інноваційної людини.

Сучасна інноваційна особистість — не просто продукт мегаполісів і «масової культури», а є проектом в умовах глобалізації та інформатизації. Нині на перше місце виходить вибір проекту, автором якого є сама людина. Мається на увазі конкретна технологія розробки та реалізації такого проекту, що включає вибір життєвої стратегії, формування, позиціонування і просування певної репутації. Йдеться про формування власної затребуваності, попиту на себе як на ринку праці, так і в соціальних, культурних, політичних відносинах, особистому житті. Для того, щоб реалізувати своє «Я», досягти певних результатів, треба повідомляти про себе, виводити себе в інформаційний, економічний, соціально-політичний простір. Інформаційні технології, глобалізація створюють виняткові перспективи для становлення особистості нового типу. Освіта у цьому контексті стає необхідною умовою і засобом, що включає мету і результат.

Прогрес залежить від якості та рівня освіченості людства. Це не треба розуміти суто в площині лінійного «прогресизму». Усвідомлення досягнутого в минулому, стан у теперішньому, прогнозування майбутнього — особливість освітнього процесу в усі епохи. Безперервне реформування освіти свідчить про постійну незадоволеність суспільства його станом і результатом. Пошук нових підходів, парадигм стає все більш актуальною ідеєю освіти. Адже саме система освіти виконує функції окультурення свідомості, виховання духовності, розвитку особливостей цивілізаційної взаємодії. Залежно від пріоритетів в освітніх моделях у свідомості тих, хто навчається, формується певний стереотип мислення, особливість духу, рівень культури та свідомості.

Сучасна, інноваційна освіта характеризується переходом від репродуктивного до продуктивного, творчого мислення. Наявні підходи до структурування змісту освіти роблять можливим отримання інформації у готовому вигляді, без проведення власного інтелектуального дослідження, отримання продуктивного знання. Тільки інноваційне системне структурування створює умови для пошуку зв'язків, для народження думки, тобто для творчого мислення. Саме в його контексті актуалізується завдання навчити студента і школяра самостійно оволодівати новими знаннями та інформацією, «навчити вчитися», виробити потребу в навчанні протягом усього життя [5, 287].

Людина XXI століття — це людина, яка постійно вчиться, для якої отримання знань стає сутнісною рисою способу життя. Таку людину повин-

на формувати школа, але створити умови для безперервної освіти мають суспільство і держава. Для цього потрібно створити сучасну й ефективну систему навчання дорослих. Держава повинна підтримувати просвітницьку діяльність громадських організацій і поширення знань в країні.

У сучасних умовах активізується така важлива функція навчального процесу, як уміння людини використовувати отримані знання у своїй практичній діяльності — професійній, суспільно-політичній, культурній та ін. Для цього необхідно позбутися формального підходу в навчальному процесі, перетворити навчальну діяльність в органічне засвоєння знань у якості методології, фундаменту, основи діяльності людини в різних сферах життя, знань як органічної, сутнісної складової особистості, яка визначає поведінку останньої та її характер дій. Цього можна досягти при ґрунтовній перебудові самого викладання знань.

У зазначеному плані провідна роль належить педагогу, його внутрішній позиції, методам, цілям. Саме він забезпечує результат, саме він обумовлює, яким бути новому поколінню, оскільки «тиражує» не тільки зміст свого предмету, а й свій тип мислення, спілкування, поведінки, оцінки подій. Якщо педагог буде наставляти, навчати учня духовності, яка зміцнює свідомість, вселяє віру в цінності, відводить місце свободі в думках, творчості, розумності. Якщо все це педагог побачить в учневі і визнає, його технології, методи та методики будуть повністю інноваційними [5, 289]. Освітні і педагогічні інновації як пошук нового «всередині», як «включення» в дію невикористаного раніше потенціалу мають своїм джерелом духовну складову суб'єкта навчання.

Включення цієї складової в практику педагогічної діяльності, визнання її не на словах, а на ділі в конкретних діях конкретного викладача в корені змінюють, реформують педагогічну взаємодію. У результаті навчально-педагогічний процес має інші цілі, інший зміст, інші методи, і отже, інший результат, у цілому — інші технології і моделі. Засвоїть їх викладач — зрозуміють і засвоять учні, студенти, слухачі, поширять на все суспільство. Якщо саме так буде позиціонувати себе система освіти, то, безумовно, вона цілком заслуговує називатися і бути інноваційною.

У даному контексті не менш важливими є питання про цілі освіти. Сьогодні людство виділяє дві глобальні групи проблем, пов'язаних з гуманізмом і екологією. Вони взаємопов'язані між собою: без вирішення першого не можна вирішити другу, і навпаки. Саме так можна олюднити соціальні відносини. Розумність і гуманність, свобода і самостійність набуваються в умінні мислити творчо, знаходячи міру узгодженості своїх цілей і цінностей з громадськими та цивілізаційними. Якщо навколишню дійсність розглядати системно, у взаємовідносинах «природи», «суспільства», «духовного простору», а суб'єкт освіти відповідно як «людину-індивід-

особистість», то їх взаємодія є цілком можливою. Сформовані цілі освіти в цій парадигмі вимагають відповідного їм змісту і методів [2]. У даній ситуації це означає інноваційних.

***

Реалізація українською освітою завдань і проблем, разом зі здійсненням інших важливих перетворень, дозволить сформувати людину з інноваційним типом мислення, інноваційним типом культури, готовністю до інноваційного типу діяльності, що стане адекватною відповіддю на перехід цивілізації на інноваційний рівень розвитку. Для підготовки людини до життя у сучасному світі потрібна система освіти, яка орієнтує на усвідомлення сутності змін, привнесених новим часом, на їх послідовне й динамічне сприйняття. Безумовно, інноваційна освіта має готувати людину до життя і діяльності в нових умовах. У цьому її сенс, покликання і відповідальність перед суспільством і людиною.

Література:

1. Костина А. В. Национальная культура — этническая культура — массовая культура: баланс интересов в современном обществе / А. В. Костина. — М.: ЛИБРОКОМ, 2009. — 216 с.
2. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В. Г. Кремень. — К.: Педагогічна думка, 2009. — 520 с.
3. Меськов В. С. Мир информации как тринитарная модель Универсума / В. С. Меськов, А. А. Мамченко // Вопросы философии. — 2010. — № 5. — С. 57–68.
4. Савчук В. В. Философия эпохи новых медиа / В. В. Савчук // Вопросы философии. — 2012. — № 10. — С. 33–42.
5. Синергетическая парадигма. Синергетика образования. — М.: ПрогрессТрадиция, 2007. — 592 с.
6. Стёпин В. С. Теоретическое знание / В. С. Стёпин. — М.: ПрогрессТрадиция, 2000. — 744 с.
7. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. — М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. — 776 с.
8. Федотова В. Г. Социальные инновации как основа процесса модернизации общества / В. Г. Федотова // Вопросы философии. — 2010. — С. 3–16.
9. Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євроінтеграційних процесів / [авт. кол. В. Андрущенко, Л. Горбунова, М. Култаєва, С. Пролеєв та ін.] — К.: Педагогічна думка, 2011. — 320 с.
10. Mainzer K., Thinking in Complexity: The Complex Dynamics of Matter, Ming and Mankind / K. Mainzer. — Berlin: SpringerVerbag, 1994.

Василий Кремень. Инновационный человек как цель современного образования

В системе жизненных смыслов, которые доминируют в «обществе знаний» особое место занимают ценности инноваций, перемен и прогресса, которые становятся самоценностью. Технологическим инновациям должен предшествовать или отвечать соответствующий уровень социальных инноваций. На их основе формируется соответствующее инновационное институциональное пространство, в котором возникает возможность для развития нового образования и нового человека. Развитие образования является наиболее важным заданием, от решения которого зависит будущее современной цивилизации. Образование должно перейти на новый уровень смысловых координат. Нужно радикально изменить отношение общества к образованию, чтобы оно отвечало требованиям современности. Проблема инновационного образования должна решаться в направлении усовершенствования его содержания в соответствии с основными парадигмами его развития. Информационные технологии, глобализация создают исключительные перспективы для становления личности нового типа. Образование в этом контексте становится необходимым условием и способом, который включает цель и результат.

Ключевые слова: «общество знаний», ценности, социальная инновация, образование, инновационный человек.

Vasyl Kremen. Innovative Man as the Goal of Contemporary Education

The values of innovation, change and progress that become inherent worth occupy the special place in the life meaning system of the "knowledge society". An appropriate level of social innovation should be preceded or corresponded to the certain type of technological innovations. On their basis, an appropriate innovative institutional space in which there is the possibility for the development of new education and new man is formed. The development of education is the most important task, the solution of which influences on the future of modern civilization. Education must approach to a new level of semantic coordinates. It is necessary to change radically the society's attitude to education in such way it to correspond the requirements of contemporaneity. The problem of innovative education should be solved in the direction of improving its content in accordance with the basic paradigms of its development. Information technologies, globalization create exceptional prospects for the becoming a new type of personality. The education in this context is the necessary precondition and way, which includes the goal and result.

Keywords: "knowledge society", values, social innovation, education, innovative man.